

Introducing a Charter of Militaristic Professional Ethics based on the Teachings of Ferdowsi's Shahnameh

Habibollah Sayari¹ | Naser Asgari^{2✉}

1. Professor, Supreme National Defense University, Tehran, Iran. Email: H.sysri@sndu.ac.ir
2. Associate Professor, Shahid Sattari University, Tehran, Iran. Email: Nasgari@ssau.ac.ir

---

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 2023-12-24

Received in revised form: 2024-9-1

Accepted: 2024-9-1

Published online: 2024-10-22

Keywords:

Ethics, professional ethics, code of ethics, Militarism ethics, Shahnameh Ferdowsi, Thematic Analysis

Objective: Professional ethics encompass the principles and standards of conduct that guide the decisions and practices of professionals in the respective fields and should be compatible with the nature and requirements of the job. This article was written to design a military code of ethics based on the ethical teachings of Ferdowsi's Shahnameh.

Methodology: This applied research uses a qualitative approach and thematic analysis strategy. The information sources of the research include the ethical teachings of Ferdowsi's Shahnameh related to the military, which were selected purposefully and analyzed and reported through the thematic network tool.

Findings: The ethical principles and teachings identified and extracted are integrated into five broad themes: basic beliefs, interpersonal ethical principles, the value-based principles of the militaristic profession, Ethical behavior (how to interact with people militaries), and ethics principles in battle.

Originality: This research extracted the teachings of military ethics from one of the best works of Iranian national culture and added to the existing knowledge in this field. The promotion and practice of these ethical principles by cultural practitioners of military organizations can strengthen the intellectual, belief, moral, and behavioral foundations of the military.

Cite this article: Sayari, H., & Asgari, N. (2024). Introducing a Charter of Militaristic Professional Ethics based on the Teachings of Ferdowsi's Shahnameh. *Defensive Future Studies*, 9 (33), 7- 26.

DOI: 10.22034/dfs.2024.2018661.1759

Publisher: IRI Army Command and Staff University

طراحی منشور اخلاق حرفه‌ای نظامی بر پایه آموزه‌های شاهنامه فردوسی

حبیب‌الله سیاری^۱ | ناصر عسگری^۲ ✉

۱. استاد، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. رایانامه: H.sysri@sndu.ac.ir
 ۲. دانشیار، دانشگاه هوایی شهید ستاری، تهران، ایران. رایانامه: Nasgari@ssau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	زمینه و هدف: اخلاق حرفه‌ای بیانگر اصول و استانداردهای رفتاری است که راهنمای تصمیمات و اقدامات افراد حرفه‌ای در زمینه شغلی خودشان است و ضروری است با ماهیت و الزامات شغلی تناسب داشته باشد. مقاله حاضر با هدف طراحی منشور اخلاق حرفه‌ای نظامی مبتنی بر آموزه‌های شاهنامه فردوسی به رشته تحریر درآمده است.
مقاله پژوهشی	
تاریخ دریافت:	روش: در این پژوهش با رویکرد کیفی به صورت استقرایی - اکتشافی و با استفاده از روش تحلیل مضمون طی سه مرحله کدگذاری انجام شده است. منابع داده‌های مورد نیاز پژوهش اشعار و ابیات و داستان‌های مرتبط شاهنامه فردوسی است که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و به وسیله ابزار شبکه مضامین تحلیل شده است.
۱۴۰۲/۱۰/۳	
تاریخ بازنگری:	یافته‌ها: اصول و آموزه‌های اخلاقی شناسایی و استخراج شده در قالب پنج مضمون فراگیر تلفیق و دسته‌بندی شده‌اند که عبارت‌اند از: اعتقادات مبنایی، اصول اخلاقی روابط میان فردی، اصول ارزشی حرفه نظامی‌گری، رفتارهای اخلاق‌مدارانه (رفتار با مردم و رفتار با نظامیان) و اصول اخلاق در نبرد (بایدها و نبایدهای اخلاق نبرد).
۱۴۰۳/۰۶/۱۱	
تاریخ پذیرش:	نتیجه‌گیری: این پژوهش آموزه‌های اخلاق نظامی این میراث ملی فاخر را استخراج و به دانش موجود افزوده است. ترویج و عمل به این اصول اخلاقی توسط دست‌اندرکاران فرهنگی سازمانی‌های نظامی می‌تواند بنیان‌های فکری، اعتقادی، اخلاقی و رفتاری نظامیان را تقویت کند.
۱۴۰۳/۰۶/۱۱	
تاریخ انتشار:	
۱۴۰۳/۸/۱	
کلیدواژه‌ها:	
اخلاق، اخلاق حرفه‌ای، منشور اخلاقی، اخلاق حرفه‌ای نظامی، شاهنامه فردوسی، تحلیل مضمون	

استناد: سیاری، حبیب‌الله و عسگری، ناصر (۱۴۰۳). طراحی منشور اخلاق حرفه‌ای نظامی بر پایه آموزه‌های شاهنامه فردوسی. آینده‌پژوهی دفاعی، ۹ (۳۳)، ۷-۲۶.

DOI: 10.22034/dfs.r.2024.2018661.1759

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

اخلاق در زمینه‌های مختلفی همچون فلسفه، تربیت و آموزش، کسب‌وکار و سازمان‌های اداری و اجتماعی اهمیت بسیار زیادی پیدا کرده است. اخلاق رهنمودهایی ارائه می‌کند که در موقعیت‌های گوناگون چگونه باید عمل کرد و به تصمیم‌گیری نیز کمک می‌کند (Josefová, 2016). به‌طور کلی اخلاق بر اقدامات، رفتارها و تصمیمات فردی و حرفه‌ای اثر می‌گذارد و به خیر عمومی و پیشرفت جامعه مساعدت می‌کند (Tambunan et al., 2022). در میان گونه‌های مختلف اخلاق، اخلاق حرفه‌ای از اهمیت ویژه‌ای برای سازمان‌های خدمات عمومی برخوردار است (Riabova et al., 2021). اخلاق حرفه‌ای شاخه‌ای از اخلاق است که به اقدامات و رفتارهای افراد در نقش‌های حرفه‌ای می‌پردازد. این مفهوم بیانگر گونه‌ای تخصصی از اخلاق است که بر چالش‌ها و معضلات منحصر به فردی که افراد حرفه‌ای در رشته‌های مربوطه با آن‌ها مواجه هستند، تمرکز دارد (Baumann, 2007). ماهیت ویژه مأموریت سازمان‌های نظامی باعث می‌شود این سازمان‌ها اخلاق حرفه‌ای خاص خود را داشته باشند و این موضوع در آن‌ها اهمیت ویژه‌ای داشته باشد (اسکندری و همکاران، ۱۴۰۲).

نیروهای مسلح به‌عنوان کارگزاران اصلی جنگ‌ها، وظیفه دفاع از منابع، منافع و ارزش‌های حیاتی ملت و کشور را بر عهده دارند (ولیوند زمانی و سرمد، ۱۳۹۶). اخلاق در سازمان‌های نظامی نقش مهمی دارد. سازمان‌های نظامی در انجام مأموریت خود با چالش‌ها و مسئولیت‌های اخلاقی خاصی مواجه هستند (Masad, 2023). اخلاق به فرماندهان راهبردی کمک می‌کند تا در موقعیت‌های پیچیده به‌درستی عمل کنند و در مورد استفاده از نیروهای خود تصمیمات اخلاقی و حرفه‌ای درستی اتخاذ کنند (Anthony Pfaff, 2023). شناخت رفتارهای اخلاقی توسط فرماندهان و ایجاد جو اخلاقی عمومی در واحد نظامی بر پیشگیری از شیوع رفتار غیراخلاقی در میان کارکنان نظامی تأثیر دارد (Withnall & Brockie, 2019). اخلاق نظامی فراتر از ملاحظات نتیجه‌گرایانه است و اخلاق فضیلت‌گرایانه را در بر می‌گیرد که بر شخصیت فرد تمرکز می‌کند و منابعی را برای حل معضلات اخلاقی که ممکن است در طول عملیات نظامی به وجود بیاید، فراهم می‌کند (Kim & Vandenberghe, 2020). در مجموع، اخلاق نظامی عرصه پیچیده و در حال تحولی است که نیازمند توجهی ویژه به آن در سازمان‌های نظامی است (ماساد، ۲۰۲۳). از این‌رو، شناخت و ترویج اصول و کدهای اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌های نظامی بسیار حیاتی است. کدهای اخلاق حرفه‌ای بیانگر تعهدات و هنجارهای رفتاری افراد حرفه‌ای است که با هدف ارائه بهترین خدمت ممکن به جامعه هدف و جلوگیری از اقدامات غیرحرفه‌ای تدوین می‌شوند (Manikandan & Anbuchelvan, 2023).

2022). با توجه به اینکه ماهیت اخلاق از جنس ارزش‌ها و هنجارها است (مقیمی، ۱۴۰۲)، اخلاق حرفه‌ای نیز تا حدود زیادی ریشه فرهنگی دارد و ارزش‌های فرهنگی تا حدود زیادی می‌تواند جوهره آن را شکل دهد. بر این اساس، برای تدوین کدهای اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌های نظامی منابع و آموزه‌های فرهنگی می‌توانند نقشی بسیار کلیدی داشته باشند. شاهنامه فردوسی به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین آثار حماسی در تاریخ ادبیات جهان، اثری ویژه برای تدوین منشور اخلاق حرفه‌ای نظامی است. در حقیقت حماسه‌های شاهنامه سرشار از پند و اندرزهای اخلاقی به فرماندهان، نظامیان و افسرانی است که در این بستر فرهنگی رشد یافته‌اند. به‌طوری‌که می‌توان گفت شاهنامه تنها اثری تک‌بعدی در وصف جنگ‌ها، دلاوری‌ها و تاریخ شاهان نیست؛ بلکه در باطن زبان حماسی دربردارنده مفاهیم عمیق انسان‌دوستی، تعلیم اخلاقی و تربیتی است و پندهای تعلیمی و اخلاقی همچون «یزدان‌پرستی، خردگرایی و سفارش به عقلانیت، میهن‌پرستی، بی‌اعتباری گیتی و بهره‌مندی از فرصت‌ها، مرگ‌اندیشی، دادگری، نکوهش آز، راستی و پرهیز از دروغ، داشتن شرم و آزر، مهرورزی و نرم‌خویی، فرهنگ‌مندی، دانش‌اندوزی، اعتدال‌اندیشه و رفتار و عبرت‌اندوزی است» (آیدنلو، ۱۳۹۰: ۲۲۱-۲۲۲). با وجود این، مرور مطالعات انجام شده در خصوص اخلاق رزم و نظامی‌گری نشان می‌دهد این منبع غنی فرهنگی در این زمینه چندان مورد استفاده قرار نگرفته است و غنای شناخت موجود در این زمینه ناچیز است. از این‌رو پژوهش حاضر بر آن است تا آموزه‌های اخلاق رزمی و نظامی شاهنامه را شناسایی و تبیین کند و با تلفیق استقرایی این آموزه‌ها به این پرسش اصلی پاسخ دهد که کدهای اخلاق حرفه‌ای نظامی بر مبنای آموزه‌های شاهنامه فردوسی کدام‌اند؟ نتایج این پژوهش می‌تواند به ارتقای شناخت نظری موجود در خصوص اخلاق در سازمان‌های نظامی مساعدت کند و به ارتقای غنای برنامه‌های تربیت اخلاقی در این سازمان‌ها یاری رساند.

مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش

اخلاق: ماهیت و گونه‌شناسی

اخلاق^۱ جمع «خُلُق» است و به قوای روحی و طبع باطنی انسان و به حیطة اراده، اختیار، انتخاب و جهت عمل انسان مربوط می‌شود. این شکل باطنی و نفسانی دارای صفات خوب و بد

است. بر این اساس می‌توان اخلاق را به‌عنوان هر حالت یا عمل خوب و پسندیده‌ای که صاحب آن سزاوار مدح و ستایش باشد تعریف کرد؛ بنابراین، حتی برخی رفتارها و اعمال خوب انسان هم ممکن است اخلاقی محسوب نشوند. ویژگی‌های متمایزکننده عمل و رفتار اخلاقی عبارت‌اند از: اختیاری بودن، نیت‌محور بودن، نبود الزام قانونی، ایثارگرایی، کمال‌گرایی و تحول‌آفرینی. در یک دسته‌بندی کلی اخلاق به دو دسته فردی و جمعی تقسیم می‌شود. اخلاق جمعی که به تعاملات میان فردی مربوط می‌شود، شامل اخلاق عام و اخلاق تخصصی است. اخلاق تخصصی آن بخش از اخلاق جمعی است که به رشته‌های گوناگون علمی و به‌ویژه علوم انسانی و اجتماعی مربوط می‌شوند و ابعاد آن عبارت‌اند از: اخلاق حرفه‌ای، اخلاق کار، اخلاق سازمان، اخلاق مدیریت و مدیریت اخلاق (مقیم، ۱۴۰۲). در این میان، اخلاق حرفه‌ای و چگونگی ترویج آن از اهمیت ویژه‌ای در رشته مدیریت منابع انسانی برخوردار است (قلی‌پور، ۱۴۰۱).

اخلاق حرفه‌ای

اخلاق حرفه‌ای^۱ شاخه‌ای از اخلاق است که به اقدامات و رفتارهای افراد در نقش‌های حرفه‌ای می‌پردازد. این مفهوم بیانگر گونه‌ای تخصصی از اخلاق است که بر چالش‌ها و معضلات منحصربه‌فردی که افراد حرفه‌ای در رشته‌های مربوطه با آن‌ها مواجه هستند، تمرکز دارد. دامنه اخلاق حرفه‌ای به مشاغل خاص و حرفه‌ای مانند وکلا، پزشکان، معلمان، نظامیان و روحانیون محدود می‌شود (Baumann, 2007). اخلاق حرفه‌ای جنبه‌ای مهم از نظام‌های اخلاقی اجتماعی به حساب می‌آید و در ساخت جامعه متمدن نقشی تعیین‌کننده دارد (Metwally & Ruiz-Palomino, 2022).

از اخلاق حرفه‌ای تعاریف متعددی ارائه شده است؛ مجموعه قواعدی که افراد باید داوطلبانه و بر اساس ندای وجدان و فطرت خویش در انجام شغل حرفه‌ای رعایت کنند، بدون اینکه الزام خارجی وجود داشته باشد یا در صورت تخلف دچار مجازات قانونی شوند. در واقع، اخلاق حرفه‌ای به مسئولیت‌پذیری فرد و سازمان به‌عنوان یک شخصیت حقوقی در برابر همه عناصر محیط داخلی و خارجی سازمان مربوط می‌شود (مقیم، ۱۴۰۲). مفهوم اخلاق حرفه‌ای از علم اخلاق مشتق شده است و ناظر بر قوانین اخلاقی حاکم بر حرفه‌ها و شغل‌ها است تا روابط اجتماعی مطلوبی بین اعضا ایجاد شود. در تعریفی دیگر به مجموعه‌ای از کنش‌ها و واکنش‌های اخلاقی پذیرفته شده که از سوی سازمان‌ها یا مجامع حرفه‌ای مقرر می‌شود تا مطلوب‌ترین

روابط اجتماعی ممکن را برای اعضای خود در اجرای وظایف حرفه‌ای فراهم آورد، اخلاق حرفه‌ای می‌گویند (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۳).

اخلاق نظامی‌گری

اخلاق نظامی^۱ به اصول اخلاقی زیربنایی فعالیت‌های یک سیستم نظامی در یک دولت دموکراتیک مربوط می‌شود و بر پرورش شخصیت اخلاقی و ترویج فضیلت‌ها به‌منظور ایجاد تعادل میان حفاظت از کشور و اصول دموکراتیک آن و استفاده از ارتش برای دفاع از شهروندان تمرکز دارد. موضوع اخلاق نظامی در علم نظامی قرار دارد و هدف آن تعیین رفتار صحیح اخلاقی نظامی است (Withnall, R., & Brockie, 2019).

نظامیان باید از اصول اخلاقی خاصی پیروی کنند که اقدامات و تصمیمات آن‌ها را هدایت می‌کند. این اصول شامل شناخت و توجه به هنجارهای اخلاقی، پایبندی به آن‌ها و ایجاد جو و فرهنگی اخلاقی در واحدهای خودشان است. علاوه بر این، نظامیان مسئولیت اخلاقی دارند که از طریق سیاست‌ها و اقدامات بهداشت عمومی پیشایندهای سلامت اجتماعی را در میان اعضای سازمان خود ارتقا دهند (Smith, 2022). ایجاد چهارچوب‌هایی خاص برای اخلاق نظامی ضروری است، زیرا اصول اخلاق غیرنظامی به دلیل تفاوت در ارزش‌های اصلی بین بخش‌های غیرنظامی و نظامی مناسب نیستند (Mehlman & Corley 2014). چهارچوب‌های اخلاقی نظامی برای هدایت کارکنان نظامی در انجام شرافتمندانه و درست وظایفشان ضروری است (Withnall & Brockie, 2019). علاوه بر این، نهادهای نظامی باید توجه فزاینده‌ای به آموزش اخلاقی اعضای خود داشته باشند تا بتوانند بالاترین استانداردهای اخلاقی را رعایت کنند (Anthony Pfaff, 2023).

منظور از اخلاق نظامی «صفات و فضایی است که برای افراد نظامی ضروری‌تر و برای هویت نظامی‌گری و تشکیلات نظامی حیاتی‌تر است. برای مثال رازداری از اخلاق ویژه نظامی است. چنانچه شجاعت، نظم و انضباط، رعایت سلسله‌مراتب، استقامت، صبر، شهادت‌طلبی، مردانگی، وفاداری، عفت، صداقت و مانند آن نیز برای نظامیان ضروری است» (الهامی نیا، ۱۳۸۶: ۸-۹). از این‌رو برای اینکه «سازمان‌ها نظامی بتوانند به رسالت خود به نحو شایسته‌ای عمل کنند باید همه کارکنان آن دارای شایستگی‌های بارزی از جمله در بعد اخلاقی باشند». به بیانی دیگر مراد از اخلاق نظامی آن دسته از فضایل اخلاقی است که برای نظامیان، ضرورتی

1 Military Ethics

بیشتر دارد و هرکس که در این صنف قرار دارد، بایستی به آن آراسته گردد. همچنین عبارت است از «دوری از برخی رذایل که پیراستگی از آن برای نظامیان ارجحیت دارد؛ بنابراین می‌طلبند که نظامیان همواره از زشتی‌های اخلاقی به‌دور باشند و همه کارها و حالاتشان، مزین به صفات نیکو باشد. بدین جهت ویژگی‌های اخلاقی در حرفه نظامی‌گری دارای تأثیر بسیار است که اگر آن ویژگی‌ها نیک و زیبا باشند، عملکرد فرد پسندیده و حتی مقدس می‌سازد و اگر نکوهیده باشد، عملکرد او را ناپسند و زشت می‌کند» (الهامی‌نیا، ۱۳۸۷: ۱۰-۹).

پیشینه‌های پژوهش

خلاصه‌ای از مطالعات پیشین در خصوص منشور اخلاق نظامی در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول (۱). خلاصه مطالعات و تحقیقات انجام شده در ارتباط با موضوع پژوهش

پژوهشگر	عنوان پژوهش	روش	یافته‌ها
آنتونی پاف (۲۰۲۳)	اخلاق نظامی فضیلت‌گرایانه و کاربردی: شناخت رویکردهای مبتنی بر شخصیت در اخلاق حرفه‌ای نظامی	تفسیری و تحلیل	این مقاله در مورد اخلاق نظامی و اهمیت ترکیب اخلاق فضیلت برای پرداختن به معضلات اخلاقی سربازان در طول عملیات نظامی بحث می‌کند. بر این اساس، اخلاق فضیلت‌گرایانه باورها، قضاوت‌ها و شیوه‌های تفکر مهمی در مورد اخلاق کاربردی ارائه می‌کند که برای ایجاد و حفظ تعادلی قوی و منسجم حیاتی هستند. این عوامل در رویارویی با موقعیت‌هایی غم‌انگیز که سربازان در جنگ با آن مواجه می‌شوند، حیاتی است.
پیریو (۲۰۲۰)	نقش اخلاق و روحیه نظامی به‌عنوان یک موضوع آموزشی در آموزش رهبری افسران برای محیط چندملیتی	تحلیلی	این مقاله اهمیت و نقش اخلاق و روحیه نظامی را در آموزش افسران برای محیط‌های چندملیتی مورد بحث قرار می‌دهد. همچنین بر نیاز به رفتار اخلاقی و تبدیل آن به اقدام مؤثر در حفظ امنیت تأکید می‌کند.
امیری کله‌جویی و همکاران (۱۴۰۰).	بررسی فلسفه اخلاق در شاهنامه فردوسی بر اساس نظریه امر الهی	تحلیلی - تطبیقی	ضمن واکاوی ایدئولوژی فلسفی فردوسی در حوزه دین و اخلاق و بررسی نتایج عملی آن در تبیین جایگاه و حقوق انسان در زندگی فردی، اجتماعی، سیاسی و... به مقایسه افکار او با تقریرهای نظریه امر الهی می‌پردازد.
ولیوند	نقش هویت در	پدیدارشناسی	رزم ایرانی از خصلت‌های ویژه‌ای همچون یکتاپرستی،

زمانی و ایمانی سطوت (۱۳۹۸)	صورت‌بندی رزم ایرانی و اثر آن بر جنگ‌های آینده	برجستگی دوگانه خیر و شر، معاداندیشی، استشهداد و میهن‌دوستی برخوردار است. این خصلت‌های ویژه در هویت ایرانی - اسلامی ریشه دارد که تأثیری ویژه در جنگ‌های آینده می‌گذارد.
کریمی مهرجردی (۱۳۹۸).	اخلاق پاسداری	افزایش معرفت دینی، دستیابی به وقار اخلاقی و شخصیتی، تدبیر و تقوا، راز و نیاز با خداوند، حفظ و تقویت منزلت شهادت‌طلبی و آخرت‌گرایی، نظم و انضباط شرعی و قانونی، نظم و انضباط، صداقت سازمانی، مهم‌ترین نتایج مقاله حاضر بود.
شجاع (۱۳۹۷).	کاربرد آموزه‌های اخلاقی شاهنامه در جامعه معاصر	یافته‌ها و نتایج تحقیق شامل آموزه‌های اخلاقی در شاهنامه فردوسی چون دعوت به دادگری و به عدالت رفتارکردن با مردم و اعتراض به ظلم و ستم، وطن‌پرستی، نیکوکاری و احسان و... است.
الهام‌نیا (۱۳۸۶)	آسیب‌شناسی اخلاق نظامیان.	برای حفظ هویت سپاه باید بر تقویت فضایل پای فشرد و رذایل را نیز رصد کرد تا به درون این ارگان انقلابی راه نیابد. مقاله حاضر در صدد شناساندن همین نقاط ضعف اخلاقی است که ممکن است متوجه سپاه و پاسداران باشد و در دو بخش فردی و سازمانی سازمان یافته است.

با مروری بر پیشینه پژوهش می‌توان گفت که در دو حیطة اخلاق در شاهنامه فردوسی و اخلاق نظامی تحقیقات ارزشمندی به صورت منفرد به رشته تحریر درآمده است که نشان از اهمیت و ضرورت موضوع حاضر دارد؛ اما باین حال پژوهش جامع و مستقلی یافت نشد که در آن منشور اخلاق نظامی بر پایه آموزه‌های شاهنامه فردوسی مورد کاوش قرار گرفته باشد. این در حالی است که شاهنامه به عنوان اثری فاخر و غنی در میان آثار ادبی پارسی و سرشار از آموزه‌های حماسی و اصول سپاه‌یگری در فرهنگ ایرانی است. از این رو، پژوهش حاضر از نگاهی نو به این موضوع پرداخته و تلاش کرده است اصول و استانداردهای اخلاق حرفه‌ای نظامی را از این منبع اطلاعاتی ارزشمند شناسایی، استخراج و الگوبرداری کند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نگاه هدف در زمره پژوهش‌های کاربردی به شمار می‌رود؛ زیرا به دنبال ارتقای دانش نظری موجود در زمینه اصول و استانداردهای اخلاق حرفه‌ای نظامی در شاهنامه فردوسی است. برای گردآوری داده‌ها از ابزار مطالعات کتابخانه‌ای - اسنادی استفاده شد. راهبرد کلی

پژوهش کیفی است و از روش تحلیل مضمون برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. منابع اطلاعاتی این پژوهش را آموزه‌های اخلاقی شاهنامه فردوسی در ارتباط با اصول و استانداردهای حرفه نظامی‌گری تشکیل می‌دهند. برای تحلیل اطلاعات از روش تحلیل مضمون و از میان ابزارهای این روش نیز از شبکه مضامین استفاده است.

تحلیل مضمون روشی است که به شناسایی، تحلیل و گزارش الگوها و مضامین مستتر در اطلاعاتی می‌پردازد که با سؤال تحقیق مرتبط هستند و در چند سطح اعمال می‌شود (مدرسی و همکاران، ۱۴۰۲). شبکه مضامین با کمک رویه‌ای نظام‌مند مضمون‌ها را در سه سطح استخراج و تلفیق می‌کند: مضمون‌های پایه (کدها و نکات کلیدی موجود در متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مقولات حاصل از تلفیق مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضمون‌های کلی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن) (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰). این مضامین به‌صورت شبکه شماتیک ترسیم و روابط میان آن‌ها نشان داده می‌شود (گلشاهی و همکاران، ۱۴۰۲).

برای ارزیابی قابلیت اعتماد یافته‌ها از روش توافق درون‌موضوعی دو کدگذار استفاده شده است؛ برای این منظور از یک فرد آشنا با روش و موضوع پژوهش درخواست شد به‌عنوان همکار برای کدگذاری در پژوهش مشارکت کند. سپس تعدادی از متن‌های مورد نظر برای کدگذاری در اختیار ایشان قرار گرفت. کدهای استخراج شده از این متون که از نظر هر دو نفر مشابه بودند، به‌عنوان توافق و کدهای غیرمشابه به‌عنوان عدم توافق شناسایی شد و در نهایت، درصد توافق درون موضوعی با استفاده از رابطه ۱ به‌دست آمد.

$$\text{رابطه ۱)} \quad ۱۰۰ \times \frac{\text{تعداد توافق‌ها}}{\text{تعداد کل کدها}} = \text{درصد توافق درون موضوعی}$$

ضریب توافق دو کدگذار ۸۸ درصد به‌دست آمد که حاکی از توافق و همخوانی زیاد و ضریب پایایی مناسب است. روایی یافته‌ها نیز با استفاده از کفایت منابع و اعتبارسنجی از طریق نظرخواهی از خبرگان (سه نفر نظامی ارشد خبره در زمینه فرهنگ سازمانی و منابع انسانی) انجام شد تا از درست بودن برداشته‌ها و مقوله‌بندی‌ها اطمینان حاصل شود. در این خصوص، هر برداشتی که با نظر خبرگان هماهنگ نبود، حذف و در مواردی نیز چند مفهوم جدید به برداشته‌ها اضافه شد. در برخی موارد نیز اصلاحاتی در طبقه‌بندی مضامین ایجاد شد.

یافته‌ها

همان‌گونه که گفته شد به‌منظور شناخت اصول و استانداردهای نظامی‌گری در آموزه‌های اخلاقی شاهنامه از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. در این راستا تحلیل داده‌ها با رویکرد استقرایی و طی سه مرحله کدگذاری، تلفیق و طبقه‌بندی مفاهیم انجام شده است. در مرحله اول تحلیل با مرور منابع اطلاعاتی مرتبط با پرسش اصلی پژوهش مضامین پایه (مفاهیم کلیدی مرتبط با اخلاق حرفه‌ای نظامی) استخراج شدند. نمونه‌هایی از این کدگذاری در جدول شماره (۲) ارائه شده است:

جدول (۲) - نمونه کدگذاری اولیه اشعار شاهنامه در ارتباط با اخلاق حرفه‌ای نظامی

صفحه	محتوای اشعار	کدهای استخراج شده
۵۰	میان بسته دارید و بیدار بید / همه در پناه جهاندار بید کسی کو شود کشته زین رزمگاه / بهشتی بود شسته پاک از گناه	پا در رکاب، هوشیار، متوکل، جان برکف، پایداری
۱۳۹	تو گر دادگر باشی و پاک‌دین / ز هر کس نیایی به‌جز آفرین و گر از گیرد سرت را به دام / بر آری یکی تیغ تیز از نیام	دادگری، دین‌داری، پرهیز از آزمندی
۲۱۰	سیاوش بدو گفت هرگز مباد / که از بهر دل سر دهم من به باد چنین با پدر بی‌وفایی کنم / ز مردی و دانش جدایی کنم	پرهیز از هوی و هوس، وفاداری، مردانگی، آگاهی و دانایی
۳۱۵	بدو گفت مگذر ز پیمان من / نگه دار آیین و فرمان من نیازد باید کسی را براه / چنین است آیین تخت و کلاه کشاورز گر مردم پیشه‌ور / کسی کو به لشکر نبندد کمر نباید که بر وی وزد باد سرد / مکوش ایچ جز با کسی هم‌نبرد نباید نمودن به بی‌رنج، رنج / که بر کس نماند سرای سپنج	پرهیز از پیمان‌شکنی، فرمان‌برداری، پایبندی به آیین‌ها، جنگ با هم‌نبرد، پرهیز از مردم‌آزاری، آخرت‌گرایی
۳۶۹	مرا مرگ خوش‌تر بنام بلند / ازین زیستن با هراس و گزند	مرگ عزتمندانه، عزت‌مداری
۴۷۳	به گودرز فرمود پس شهریار / چو رفتی کمر بسته کارزار نگر تا نیازی به بیداد دست / نگردانی ایوان آباد پست کسی کو به جنگت نبندد میان / چنان ساز کش از تو ناید زبان چو لشکر سوی مرز توران بری / مکن تیز دل را به آتش سری	آمادگی رزمی، پرهیز از بیداد کردن، پرهیز از ویران‌سازی آبادی‌ها، پرهیز از جنگ‌افروزی، پرهیز از کینه‌ورزی
۵۷۵	ترا شهریارا جز اینست جای / نماند کسی در سپنجی سرای هم آن کن که پرسد ز تو کردگار / نیچی از آن شرم روز شمار	وارستگی از دنیا، تقوای الهی
۶۰۲	وُرا بازگردان به نیکو سخن / همه مردمی جوی و تندی مکن	نیک‌گفتاری، مردم‌داری، تندی‌نکردن
۶۱۷	تو رو تخت شاهی به آیین بدار / به گیتی جز از تخم نیکی مکار هر آنکه که باشی تن‌آسان ز رنج / ننازی به تاج و ننازی به گنج	رعایت آداب و رسوم، نیک‌کرداری، پرهیز از غرور، پرهیز از تن‌آسایی
۸۸۵	چو پیروز گردی ز کس خون مریز / که شد دشمن بدکنش در گریز	پرهیز از خونریزی پس از

صفحه	محتوای اشعار	کدهای استخراج شده
	چو خواهد ز دشمن کسی زینهار / تو زنهار ده باش و کینه مدار چو تو پشت دشمن ببینی به چیز / مپرداز و مگذر هم از جای نیز نباید که ایمن شوید از کمین / سپه باشد اندر در و دشت کین هر آنکه که از دشمن ایمن شوی / سخن گفتن کس همی نشنوی هر آن کس که گردد به دستت اسیر / بدین بارگاه آورش ناگزیر	پیروزی، امان دادن به دشمن، پرهیز از عجله و شتاب، پرهیز از کینه‌توزی، جلوگیری از غافلگیری، هوشیاری، تقسیم غنائم بین سربازان، نیک‌رفتاری با اسرا
۸۹۷	چو روز تو آمد جهان‌دار باش / خردمند باش و بی‌آزار باش نگر تا نیچی سر از دادخواه / نبخشی ستمکارگان را گناه زبان را مگردان بگرد دروغ / چو خواهی که تاج از تو گیرد فروغ روانت خرد باد و دستور شرم / سخن گفتن خوب و آواز نرم خداوند پیروز یار تو باد / دل زیر دستان شکار تو باد بنه کینه و دور باش از هوا / مبادا هوا بر تو فرمانروا سخن چین و بی‌دانش و چاره‌گر / نباید که یابد به پیشت گذر ز نادان نیایی جز از بتری / نگر سوی بی‌دانشان ننگری چنان دان که بی‌شرم و بسیارگوی / نبیند به نزد کسی آب روی خرد را مه و خشم را بنده دار / مشو تیز با مرد پرهیزگار	خردمندی، بی‌آزاری، دادخواه، مجازات ستمکاران، پرهیز از دروغ‌گویی، شرم و حیا، خوش‌زبانی، نفوذ در دل‌ها، پرهیز از کینه‌جویی، پرهیز از هواهای نفسانی، توکل، طردکردن سخن‌چینان و نادانان، پرهیز از زیاده‌گویی، خردورزی، کنترل خشم، پرهیز از تندخویی

در مرحله دوم از تحلیل مضمون، کدهای استخراج شده در مرحله اول بر اساس شباهت محتوایی با هم تلفیق شدند و از آن‌ها برای استخراج مضامین پایه استفاده شد. نمونه‌ای از این تحلیل در جدول (۳) ارائه شده است. گفتنی است برخی کدهای شناسایی شده در گام نخست تحلیل از چنان‌غنائی محتوایی برخوردار بودند که بدون تلفیق با دیگر کدها به صورت مستقل به عنوان یک مضمون پایه در نظر گرفته شدند.

جدول (۳) - تلفیق کدهای اولیه در قالب مضامین پایه

ردیف	کدهای اولیه	مضامین پایه
۱	شجاعت جنگی، شجاعت اخلاقی، نترس و شجاع، جرأت‌مند	شجاعت
۲	مرگ باوری، مرگ آگاهانه، مرگ آرمان‌گرایانه، جان‌فشانی، باور به حق بودن مرگ	مرگ عزتمندانه
۳	سخت‌کوشی، پویندگی، تلاشگر، دوری از سستی و کاهلی، پرهیز از تن‌آسایی	تلاش و پویندگی
۴	رنج نرساندن به مردم، ظلم‌نکردن به مردم، بی‌آزاری	پرهیز از مردم‌آزاری
۵	مغرور نشدن، پرهیز از خودبرتربینی، پرهیز از خودخواهی	پرهیز از غرور
۶	پرهیز از بدکرداری، پرهیز از بدرفتاری، پرهیز از کار زشت، نیک‌کرداری	درست‌کرداری
۷	خدا‌باوری، خداشناسی، ایمان به خدا، یزدان‌شناسی، بندگی خدا	خداگرایی
۸	حفظ آرامش، پرهیز از تندخویی، تندی‌نکردن، پرهیز از خشم، پرهیز از دگرآزاری	کنترل خشم

۹	پهلوان‌منشی، مردانگی، رادمردی، بزرگ‌منشی، پرهیز از نامردی	رادمردی
---	---	---------

در سومین مرحله از فرایند تحلیل مضمون، مضامین پایه حاصل از مرحله دوم بر اساس شباهت ماهیتی و قرابت محتوایی طبقه‌بندی شدند و از ترکیب آن‌ها مضامین سازمان‌دهنده شکل گرفتند. همچنین این مضامین سازمان‌دهنده نیز در یک مرحله دیگر از انتزاعی‌سازی با هم تلفیق شدند و کلی‌ترین مضامین را با عنوان مضامین فراگیر تشکیل دادند. این فرایند تلفیق و انتزاعی‌سازی که در نتیجه آن از مضامین پایه به مضامین فراگیر رسیده شد، در جدول شماره (۴) دیده می‌شود.

جدول (۴) - تلفیق مضامین پایه و سازمان‌دهنده در قالب مضامین فراگیر اخلاق حرفه‌ای نظامی

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
مبانی اعتقادات	مبانی اعتقادات	<ul style="list-style-type: none"> ○ خداگرایی ○ آخرت‌گرایی ○ یاری‌خواستن ○ از خدا مرگ عزتمندانه ○ شکرگزاری ○ بندگی پروردگار ○ دین‌داری ○ پرهیزکاری
اصول اخلاقی روابط میان‌فردی	آراسته به فضایل اخلاق میان‌فردی	<ul style="list-style-type: none"> ○ راست‌گویی ○ درست‌کرداری ○ دادگری ○ وارستگی ○ پاک‌دستی ○ حفظ آرامش ○ خوش‌برخورد ○ خوش‌رویی ○ وفاداری ○ شکیبایی و بردباری ○ دادخواهی ○ یکرنگی ○ عذرپذیر ○ پایمردی ○ شرم و حیا داشتن ○ نیک‌منشی ○ قناعت ○ مهرورزی ○ یاریگری ○ نیک‌گفتار ○ فروتنی ○ رادمردی ○ تلاش‌گری ○ بخشنده‌گی ○ والا‌منشی ○ شکیبایی ○ باگذشت
	میان‌فردی پیراسته از فضایل اخلاقی	<ul style="list-style-type: none"> ○ خشم ○ غرور و خودبرتربینی ○ آزمندی ○ دروغ‌گویی ○ تندخویی ○ بیپه‌وده‌گویی ○ تن‌آسانی ○ آزمندی ○ دنیاگرایی ○ عیب‌جویی ○ شتاب‌زدگی ○ کینه‌جویی ○ نامردی ○ سخن‌چینی ○ هوا و هوس ○ بدگمانی به دوستان ○ بیدادگری ○ دورویی ○ خودخواهی ○ ظاهرسازی ○ سستی ○ بداندیشی ○ فزون‌خواهی ○ رشک و حسد ○ مردم‌آزاری ○ زبونی

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	
	اصول ارزشی حرفه نظامی	<ul style="list-style-type: none"> ○ جان بر کفی ○ دلآوری ○ حفظ زبان ○ آزادگی ○ شجاعت ○ مبارزه‌طلبی ○ قدرشناسی ○ رازداری ○ اتحاد و همدلی ○ پهلوان‌منشی ○ نظم و انضباط ○ مقاومت و پایداری ○ دشمن‌شناسی ○ هوشیاری 	
رفتارهای اخلاق‌گرایانه	رفتار با مردم	پسندیده رفتارهای	<ul style="list-style-type: none"> ○ مردم‌داری ○ نیک‌کرداری ○ میان‌روی ○ حمایت و پشتیبانی ○ فریادرس ○ دوستان ○ سازگاری ○ گفتار و کردار ○ پیشگیری از بدنامی
		نگوینده رفتارهای	<ul style="list-style-type: none"> ○ ظلم‌کردن ○ دست‌اندازی به ○ مال دیگران ○ منت گذاشتن ○ فخرفروشی ○ کینه‌توزی ○ همنشینی با فرومایگان ○ تملق‌گویی ○ باج‌دهی و باج‌خواهی
	رفتار با نظامیان	<ul style="list-style-type: none"> ○ مجازات ○ متخلفان ○ مشورت با خردمندان ○ یآوری ○ هم‌زمان ○ طرد کاهلان ○ حذف بدخواهان ○ تکریم ○ همراهی با پیروان ○ عذرپذیری از گناهکاران ○ فداکاران ○ سخت‌گیری بر ستمکاران 	
اخلاق در نبرد	بایدهای اخلاق در نبرد	<ul style="list-style-type: none"> ○ تقسیم غنائم ○ بین‌سربازان ○ پیش‌دستی در نبرد ○ وفای به عهد ○ ایجاد هراس در دشمن ○ سخت‌گیری بر دشمنان ○ کنترل خشم در جنگ ○ نیک‌رفتاری با اسرا 	
	نبایدهای اخلاق در نبرد	<ul style="list-style-type: none"> ○ شتاب‌زدگی ○ سرپیچی از جنگ ○ پشت‌کردن به دشمن ○ جنگ‌افروزی ○ ویران‌سازی ○ آبادی‌ها ○ نازیدن به جنگ ○ انتظار دوستی از دشمن ○ فریبکاری ○ هراسیدن از دشمن ○ دوستی با دشمن ○ دوست‌نما 	

همان‌گونه که در جدول (۴) دیده می‌شود، در نتیجه سه مرحله انتزاعی‌سازی و تلفیق مفاهیم استخراج شده از شاهنامه فردوسی در خصوص اخلاق حرفه‌ای نظامی سرانجام ۱۳۶ مقوله پایه استخراج شده در قالب هفت مقوله سازمان‌دهنده و آن‌ها هم در قالب پنج مقوله

فراگیر طبقه‌بندی شدند. بر این اساس منشور اخلاق حرفه‌ای نظامی مبتنی بر این اثر فرهنگ ملی ایرانی در شکل (۱) نشان داده شده است. گفتنی است به دلیل کثرت مضامین پایه، همه آن‌ها در این شبکه مضامین نیامده‌اند.

شکل ۱. منشور اخلاق حرفه‌ای نظامی مبتنی بر شاهنامه فردوسی

بحث

واکوی محتوای داستان‌ها و روایت‌های منظوم شاهنامه در خصوص راه و رسم نظامی‌گری در فرهنگ و آیین ایرانی نشان می‌دهد که این اثر حماسی سرشار از آموزه‌های اخلاقی برای این حرفه است. همان‌طور که در جدول (۴) دیده می‌شود، آموزه‌های اخلاقی شناسایی و استخراج شده از این منبع در خصوص اخلاق حرفه‌ای نظامی در قالب چهار مضمون اصلی تلفیق و

دسته‌بندی شده‌اند: اعتقادات مبنایی نظامیان که در شاهنامه بر آن‌ها تأکید شده است، بنیان اخلاق مداری نظامیان در فرهنگ غنی و کهن ایرانی را تشکیل می‌دهد. باورهای دینی نظامیان یزدان‌پرست مهم‌ترین پیشران خصوصیات و رفتارهای اخلاقی آن‌ها به شمار می‌رود. خداگرایی و بندگی خداوند، دین‌داری و پرهیزکاری، بندگی خداوند و یاری‌جستن از او، آخرت‌گرایی و ارزشمندی، مرگ عزتمندانه جزو مهم‌ترین اعتقادات دینی نظامیان است که موجب تقویت اخلاق مداری دینی در میان شاغلان این حرفه شده است. این بخش از یافته‌ها با مطالعات کریمی مهرجردی (۱۳۹۸) هم‌راستا است که نتایج آن افزایش معرفت دینی، دستیابی به وقار اخلاقی و شخصیتی، تدین و تقوا، راز و نیاز با خداوند، حفظ و تقویت منزلت شهادت‌طلبی و آخرت‌گرایی، نظم و انضباط شرعی و قانونی، نظم و انضباط، صداقت سازمانی بود.

اصول اخلاقی روابط میان‌فردی نظامیان دومین مضمون فراگیر استخراج شده در این پژوهش است. این اصول در قالب دو مضمون سازمان‌دهنده دسته‌بندی شده است: نخست آراستگی نظامیان به اصول اخلاقی در روابط میان‌فردی نه فقط به‌عنوان یک نظامی بلکه به‌عنوان شهروند فرهیخته و فاضل که هم به فضایل اخلاقی همچون راست‌گویی، درست‌کرداری، وارستگی و رادمردی آراسته است. دوم، پیراسته بودن نظامیان در روابط میان‌فردی از رذایل اخلاقی همچون دروغ‌گویی، غرور و خودبرتربینی، رشک و حسد، کینه‌جویی، آزمندی، ظاهرسازی، دورویی و بداندیشی پیراسته است.

سومین مقوله فراگیر شامل اصول ارزشی در حرفه نظامی‌گری است که نمایانگر اصول اخلاقی است که نظامیان در انجام وظایف و مأموریت‌های حرفه‌ای خود باید به آن‌ها توجه داشته باشند. برخورداری از خصوصیات اخلاقی پسندیده‌ای همچون جان بر کف بودن، غیرتمندی، وطن‌دوستی، رازداری و ظلم‌ستیزی، نظم و انضباط، شجاعت، آزادگی، سلحشوری و هوشیاری از نظامیان شخصیت‌هایی رشدیافته و اخلاق‌مدار می‌سازد که برانده حرفه اخلاق‌مدار نظامی‌گری هستند.

چهارمین مضمون فراگیر شکل گرفته در این پژوهش شامل رفتارهای اخلاق‌گرایانه نظامیان است که در قالب دو مضمون سازمان‌دهنده رفتارهای اخلاق‌مدارانه با مردم و رفتارهای اخلاق‌مدارانه با نظامیان دسته‌بندی شده است. برخی از مهم‌ترین آموزه‌های اخلاقی در خصوص چگونگی رفتار نظامیان با مردم عبارت‌اند از: گرایش به مردم‌داری، سازگاری گفتار و کردار، فریادرسی، عدالت‌گفتاری و رفتاری و پرهیز از مردم‌آزاری، تحقیر، ظلم، منت گذاشتن و فخرفروشی. این‌گونه رفتارها جایگاه نظامیان را در نزد مردم اعتلا خواهد بخشید. آموزه‌های اخلاقی در خصوص رفتار فرماندهان با دیگر نظامیان نیز عبارت‌اند از: یآوری هم‌زمان، همراهی

پیروان، تکریم فداکاران، عذرپذیری از گنهکاران و مشورت با خردمندان. چنین رفتارهای اخلاق‌مدارانه و اصیلی موجب ارتقای پذیرش و اعتبار فرماندهان و نیز پیروان خواهد شد. این یافته‌ها با نتایج مطالعه الهام‌نیا (۱۳۸۶) سازگار است که می‌گوید برای حفظ هویت سپاه باید بر تقویت فضایل پای فشرد و رذایل را نیز رصد کرد تا به درون این ارگان انقلابی راه نیابد.

آخرین مضمون فراگیر به‌دست‌آمده در این پژوهش شامل «اخلاق در نبرد» است. این آموزه‌ها خود به دو دسته بایدهای اخلاقی در نبرد و نبایدهای اخلاقی در نبرد تقسیم شده‌اند. از جمله مهم‌ترین اصول اخلاقی که باید در هنگام نبرد رعایت شوند عبارت‌اند از: پایبندی به عهد و پیمان، امان دادن به دشمن، رعایت حقوق سلاح، سخت‌گیری بر دشمن، نیک‌رفتاری با اسرا. همچنین برخی از نبایدهای اخلاقی در نبرد با دشمن نیز عبارت‌اند از: سازش‌کاری، خونریزی بی‌گناهان، تسلیم و سازش‌کاری، جنگ با سازش‌کاران، پشت‌کردن به دشمن و کاهلی در نبرد. این آموزه‌های اخلاقی نمایانگر اهمیت رفتار انسانی و اخلاقی در فرهنگ غنی ایرانی حتی در دشوارترین شرایط یعنی جنگ و نبرد با دشمن بدخواه است.

از سوی دیگر، مرور این اصول اخلاقی نمایانگر آن است که بسیاری از آن‌ها در اصول اخلاقی مورد تأکید دین مبین اسلام (چگونگی ارتباط فرد با خالق، با دیگران، با خود و با آفرینش) سازگار و حتی یکسان است و تناقضی بین این منبع اصول اخلاقی دیده نمی‌شود. برای مثال، اصول اخلاقی مربوط به اعتقادات مبنایی (خداگرایی، آخرت‌گرایی و پرهیزکاری) به‌طور کامل با اصول دین (مانند توحید و معاد) هم‌راستا است و مرگ عزتمندانه نیز نمایانگر جایگاه والای شهادت در آموزه‌های دینی است. همچنین اصول اخلاق حرفه‌ای شناسایی شده در این پژوهش از جمله آزادگی، عزت‌مداری و وطن‌دوستی در منابع شناخت دینی نیز بسیار مورد تأکید قرار گرفته‌اند و جزو مبنایی دفاع مشروع به شمار می‌روند. افزون بر این، اصول اخلاقی مربوط به چگونگی رفتار با مردم و نظامیان از جمله مردم‌داری، عدالت، تناسب گفتار و کردار و سخت‌گیری بر ستمکاران با اصول اخلاق مربوط به چگونگی تعامل با دیگران در دین اسلام همگرا هستند. این تناسب و همسویی نمایانگر قرابت و همسویی فراوان اصول اخلاقی فرهنگ ملی ایرانی با فرهنگ دین اسلام است و نتیجه آن پذیرش و امتزاج فرهنگ اسلامی در فرهنگ ایرانی است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

شاهنامه فردوسی برجسته‌ترین اثر حماسی پارسی است که در پرتو زبان حماسی خود اندیشه اخلاق‌گرایی ایرانیان از جمله نظامیان را به تصویر می‌کشد. بازتاب فراگیر فضایل اخلاقی در

شاهنامه در میان پهلوانان، قهرمانان و فرماندهان نشان از اهمیت اخلاق نزد فردوسی - روایتگر فرهنگ ایرانی - دارد. وی توانسته در لابه‌لای داستان‌هایش از زبان خود و قهرمانان به بیان تعالیم اخلاقی در منش و کردار نظامیان بپردازد. این پژوهش با هدف واکاوی آموزه‌های اخلاقی این اثر ادبی در خصوص منش و کردار نظامیان انجام شده است.

از آنجاکه حرفه نظامی‌گری با خصوصیات هم‌چون نظم و امنیت، قانون‌مداری، وظیفه‌شناسی، شجاعت و فداکاری در هم تنیده است، در زمره حرفه‌هایی به‌شمار می‌رود که انتظار می‌رود بسیار اخلاق‌مدار باشد. چنین انتظاری پایبندی نظامیان به اصول اخلاق حرفه‌ای را ضروری ساخته است.

با توجه به این‌که اخلاق از جنس ارزش‌ها است و ارزش‌ها نیز رکن مهمی از فرهنگ به‌شمار می‌روند، آموزه‌های فرهنگی می‌توانند رهنمودهای ارزشمندی برای تدوین منشور اخلاق حرفه‌ای برای حافظان نظم و امنیت جامعه فراهم سازند. کاوش و واکاوی آموزه‌های اخلاقی شاهنامه در خصوص نظامیان نشان می‌دهد این رکن استوار فرهنگ پارسی سرشار از رهنمودهای اخلاقی برای نظامیان است تا به‌گونه‌ای در این حرفه و الامقام خدمت کنند که برارنده فرهنگ دیرین و فاخر ایرانی باشد. با وجود این، ماهیت فارغ از زمانی و مکانی اخلاق باعث می‌شود این آموزه‌های اخلاقی کهن برای نظامیان امروز و آینده نیز کارساز و مهم باشند. مرور و تحلیل این آموزه‌ها نشان می‌دهد نظامیان در فرهنگ ایرانی افرادی دیندار، خداگرا، آخرت‌گرا و پرهیزکار هستند که پایبندی به منش و کردار انسانی و الهی در ژرفای باور آن‌ها نهفته است. همچنین آن‌ها از نظر شخصیتی نیز بسیار اخلاق‌مدار هستند و آراستگی‌شان به صفات اخلاقی پسندیده و پیراستگی از خصوصیات اخلاقی نکوهیده در آن‌ها منشی وارسته و پرورش‌یافته ایجاد کرده است. اصول اخلاقی و ارزشی حرفه نظامی‌گری نیز نمایانگر جایگاه والای این حرفه در عرصه اخلاق و ارزش‌ها است. شاهنامه افزون بر رشد باورها و منش نظامیان به تربیت رفتار نظامیان نیز نگاهی ویژه داشته است. گرایش به رفتارهای پسندیده و پرهیز از رفتارهای نکوهیده با مردم و دیگر نظامیان موجب پرورش رفتارهایی انسان‌گرایانه و همسو با باورهای اعتقادی و اخلاقی در میان خدمتگزاران این حرفه شده و به آن‌ها آموزنده است که حتی در دشوارترین هنگامه‌های نبرد نیز پایبند اصول اخلاق باشند و بایدها و نبایدهای نبرد اخلاق‌مدارانه را رعایت کنند.

ترویج این آموزه‌های غنی فرهنگی توسط دست‌اندرکاران فرهنگی سازمان‌های دفاعی می‌تواند به استحکام هر چه بیشتر ریشه‌های فکری، اعتقادی، شخصیتی و رفتاری شاغلان این حرفه مساعدت کند و به هم‌افزایی مشترک تربیت اخلاقی نظامیان بر پایه آموزه‌های فرهنگ

غنی ایرانی - اسلامی یاری رساند. همچنین استفاده کدهای اخلاقی شناسایی شده در این پژوهش از این منبع فرهنگی می‌تواند به تکمیل ابعاد مختلف مورد نیاز برای تدوین منشور اخلاق حرفه‌ای نظامی بنا بر منابع اطلاعاتی مختلف و ارزش‌ها و اهداف متفاوت مساعدت کند. به پژوهشگران آتی نیز پیشنهاد می‌شود این الگو را در قالب یک مدل کمی شاخص‌سازی کنند و میزان اهمیت و اولویت آن را برای رده‌ها و گروه‌های مختلف نظامیان رتبه‌بندی کنند. مقایسه تطبیقی اصول و آموزه‌های اخلاقی استخراج شده در این پژوهش با دیگر الگوهای اخلاق نظامی مبتنی بر منابع اطلاعاتی دیگر نیز می‌تواند مساعدت ارزشمندی داشته باشد. همچنین تدوین برنامه توسعه اخلاق حرفه‌ای نظامی نیز می‌تواند دانش حاصل از این پژوهش را پیش ببرد.

قدردانی

از داوران محترم این مقاله که با ارائه نظرات اصلاحی و تکمیلی ارزشمند خود به ارتقای غنای کیفی و محتوایی آن یاری رسانده‌اند، قدردانی می‌شود.

منابع

- اسکندری، ابراهیم، عسگری، ناصر و رزقی رستمی، علیرضا. (۱۴۰۲). الگوی شایستگی‌های حرفه‌ای مدرسان نظامی مراکز آموزش نیروی پدافند هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران. *علوم و فنون نظامی*. ۱۹(۶۵)، ۵-۲۸.
- امیری کله‌جویی، هاجر؛ نجفی، عیسی و بیگزاده، خلیل. (۱۴۰۰). بررسی فلسفه اخلاق در شاهنامه فردوسی بر اساس نظریه امر الهی. *پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی*، ۱۳(۵۲)، ۵۸-۹۲.
- آیدنلو، سجاد. (۱۳۹۰). *دفتر خسروان (برگزیده شاهنامه فردوسی)*. تهران: سخن.
- عابدی جعفری حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد. (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. *اندیشه مدیریت راهبردی*. ۲(۱۰)، ۱۵۱-۱۸۹.
- فرامرز قراملکی، احد. (۱۳۸۳). *اخلاق حرفه‌ای*. قم: نشر مجنون.
- قلی‌پور، آرین. (۱۴۰۱). *مدیریت منابع انسانی*. تهران: انتشارات سمت.
- کریمی مهرجردی، جلال. (۱۳۹۸). *اخلاق پاسداری*. همایش سراسری دانشگاه نظامی گری جوانان و بصیرت در پاسداری از ارزش‌های انقلاب اسلامی، تهران.
- گلشاهی، بهنام؛ بیگدلی، حمید و محبی، علیرضا. (۱۴۰۲). الگوی توسعه استعداد بهینه در

ارتش جمهوری اسلامی ایران: روش ترکیبی تحلیل شبکه مضامین و نظریه مجموعه‌های فازی. *آینده پژوهی دفاعی*. ۸(۳۰)، ۶۷-۹۶.

• مدرس، یاسمن؛ سید نقوی، میرعلی؛ رودساز، حبیب و رئیسی وانانی، ایمان. (۱۴۰۲). طراحی چارچوب مفهومی برای مؤلفه‌های نرم تحول دیجیتال با استفاده از تحلیل مضمون. *مطالعات منابع انسانی*. ۱۳(۱)، ۵۷-۸۸.

• مقیمی، سید محمد. (۱۴۰۲). *اصول و مبانی مدیریت از دیدگاه اسلام*. تهران: نشر راه‌دان.

• ولیوند زمانی، حسین و سرمد، علی. (۱۳۹۶). بررسی و تبیین عوامل ماهیت عملیات مشترک در الگوی تدوین دکترین عملیات مشترک یک سازمان نظامی ج.ا.ا. *آینده پژوهی دفاعی*. ۲(۶)، ۶۳-۸۶.

- Anthony Pfaff, C. (2023). Virtue and Applied Military Ethics: Understanding Character-Based Approaches to Professional Military Ethics. *Journal of Military Ethics*, 1-17.
- Baumann, D. (2007). Military ethics: a task for armies. *Military Medicine*, 172(suppl_2), 34-38.
- Josefová, A. (2016). The importance of ethics in the process of education in today's globalized society. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 26, p. 01019). EDP Sciences.
- Kim, D., & Vandenberghe, C. (2020). Ethical leadership and team ethical voice and citizenship behavior in the military: The roles of team moral efficacy and ethical climate. *Group & Organization Management*, 45(4), 514-555.
- Manikandan, S., & Anbuchelvan, C. (2022). Predictor of professional ethics among teacher educators. *International Journal of Health Sciences*, (I), 7605-7612.
- Masad, D. (2023). "Military Ethic Washing"-De-Politicization and Dis-Militarization in Representations of Internal Targeted Killings in Israeli Narrative Films and Television Drama. *Democracy and Security*, 19(2), 139-160.
- Mehlman, M. J., & Corley, S. (2014). A framework for military bioethics. *Journal of Military Ethics*, 13(4), 331-349.
- Metwally, M., & Ruiz-Palomino, P. (2022). The Organisational Psychology of Ethical Military Leadership during Times of Crisis: Lessons from the COVID-19 Pandemic. *Journal of Military Ethics*, 21(3-4), 337-346.
- Oldenburg, Ch, (2013). Student's Perceptions of Ethical Dilemmas Involving Professor. *College Student Journal*, 39(5), 129- 141.

- Piriev, G. (2020). The Role of Military Ethics and Morale as a Subject of Pedagogy in the Leadership Training of Officers for Multi-National Environment. *Військова освіта*, 243-249.
- Riabova, A., Pogodin, S., Lubina, D., & Sablina, M. (2021, October). Professional Ethics in Higher Education. In *International Conference on Topical Issues of International Political Geography* (pp. 159-170). Cham: Springer International Publishing.
- Smith, H. J. (2022). Ethical Responsibilities of a Military to the Social Determinants of Health of its Service Members. *Military Medicine*, 187(9-10), 252-256.
- Tambunan, B. A. Y., Sitanggang, E., & Sintia, I. (2022). The Importance of Applying Ethics in Business. *Asian Journal of Applied Business and Management*, 1(1), 11-18.
- Withnall, R., & Brockie, A. (2019). Military ethics: an operational priority. *BMJ Military Health*.

